

kemény katona, de nem elvakult, nem ideológialovag; az ellentmondásos helyzetekben (minden elbeszélésben ellentmondásos helyzetbe kerül) autonóm, de töprengés, bizonytalankodás, „is-is megfontolások” után hozott döntései szerint cselekszik (pl. futni hagy egy halálraítélt német hadifoglyot). Nem bálvány, hanem a háborút a maga módján (el)viselt ember emlékezései ezek, s mai lényének prizmáján szűrődnek át.

Az elbeszélő pedig mindig azonos módon mesél, kaparja elő az idő mélyéből az eseményeket, melyeknek részese volt, s önmagát sohasem a tévedhetetlen, mindig jó döntéseket hozó partizánparancsnok szerepébe állítja, hanem a tévedésekkel, gyengeségekkel együtt vállalt volt-önmagát idézi fel, s ezt mind a kilenc elbeszélésében végig kitartott, nem nosztalgikus, hanem bölcsen visszatekintő, a rezignációtól nem teljesen mentes modorban beszéli el. Hemingwayhez és Babelhoz szokták hasonlítani Antonije Isaković prózáját, bár ábrázolásmódjával szervezesebben kapcsolódik a szerb irodalomban az utóbbi időben domináló „új-realizmus” vagy „valóság-próza” megnevezésekkel jellemzett vonulathoz, csak ennek a stílusirányzatnak jellemzőit a háborús tematikára alkalmazza.

A pillanat — a remek magyar fordításnak is köszönhetően — jó olvasmány, s egyben a kortárs szerb irodalom nálunk még kevésbé ismert törekvéseibe vezet be, reprezentatív szinten. (*Magvető*)

MILOSEVITS PÉTER

Magyarok és szlovének

Kelet-Közép-Európában mind a mai napig egyedülálló az a sikeresen megvalósult tudományos együttműködés, amelyről a *Magyarok és szlovének Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv—magyar határ mentén* című kiadvány számol be. A kötetet magyar nyelven az Állami Gorkij Könyvtár, szlovénül a ljubljanei partnerintézmény, a Nemzetiségi Kérdések Intézete jelentette meg (*Madžari in Slovenci. In sožitje ob jugoslovansko—madžarski meji*) 1987-ben.

A két intézet 1984-ben kötött együttműködési megállapodást. Meghatározták a közös kutatás jellegét és a feladatokat. Ezzel olyan egyedülálló kutatási terv jött létre, amelyhez hasonlóra addig nem volt példa. Nemzetiségekkel kapcsolatos kutatómunkát korábban is végeztek mind Magyarországon, mind a környező államokban, de azok egyrészt az országhatárokon belül maradtak, másrészt többnyire csak egy-egy terület (nemzetiségtörténet, interetnikus kapcsolatok, anyanyelv, néprajz stb.) feltárására vállalkoztak.

A magyar—szlovén közös kutatás esetében kettős célt tűztek ki a kutatók: egyfelől a nemzetiségi lét tudományos felméréseinek interdiszciplináris megközelítését, amely képet ad az adott nemzetiség nyelvi, kulturális sajátosságairól, az életmódját meghatározó gazdasági, társadalmi, demográfiai jellemzőkről, s ezekkel összefüggésben az etnikai folyamatokról, a megmaradás lehetőségéről, ill. a természetes asszimiláció fokáról. E folyamatok vizsgálatával a mindennapi politikai gyakorlatot kívánták segíteni. A kutatócsoportban éppen ezért kapott helyet történész, közgazdász, politológus, szociológus, földrajztudós, demográfus, statisztikus, pedagógus és nyelvész egyaránt. Az első magyar—jugoszláv intézményközi együttműködés résztvevői a koncepciót és a kérdőívet együtt dolgozták ki, a terepmunkát is közösen végezték, de ezek értékelése és a kötetek megjelenítése — az eredeti szándékkal némiképpen ellenkezve — már párhuzamosan történt: csak a bevezető és a történelmi áttekintés alatt található együtt a magyar és a szlovén kutató neve.

A kötet tanúsága szerint a felmérést korábbi tapasztalatok hiányában egyelőre csak két határközeli vegyes nemzetiségű településen, Felsőszölnökön (Gornji Senik) és Dobronakon (Dobrovnik) végezték. A választást a magyar és a szlovén kutatócsoport vezetője, *Joó Rudolf* és *Silvo Devetak* a bevezetőben úgy indokolta, hogy „Mindkettőnek körülbelül 1000 lakosa van, amely szám az elvándorlás és a születések számának csökkenése folytán apad. Mindkét vegyes nemzetiségű faluban a nemzetiségiek vannak többségben. Felsőszölnökön (Gornji Senik) az összlakosság több mint 90, Dobronakon (Dobrovnik) több mint 70 százalékát alkotják. A két falunak hasonló a gazdasági szerkezete. Ipari létesítményük nincs, az emberek nagy számban utaznak naponta más helységekre munkába, otthon azonban — kiegészítő tevékenységként — mezőgazdasággal is foglalkoznak, vagyis tipikus ingázó, félparaszti életforma jellemzi őket.” (12.)

A kétkötetes kiadvány első felében a jugoszláviai kutatók koncepciójával és következtetéseivel ismerkedhetünk meg (Magyarok a Mura-vidéken. Jugoszlávia). Most, a nemzetiségekre vonatkozó magyarországi alkotmánytörvény kidolgozásának idején különösen fontos és érdekes az első olvasásra hosszadalmasnak tűnő ismeretetés a soknemzetiségű Jugoszlávia idevonatkozó törvényeiről és rendeleteiről, a helyi jogi szabályozás lehetőségeiről, gyakorlatáról.

A tanulmányok tematikai felépítése közelesen azonos: a településszerkezet, a gazdasági és demográfiai helyzet elemzése mindkét esetben sokat elárul az átlagos szlovéniai és magyarországi falu mindennapjairól. A nyelvi kérdések — a tájnyelv és az irodalmi nyelv használata, a kétnyelvűség szintje, a nevelés és oktatás problémái — a nemzetiségi kultúra iránti igény, az interetnikus és az anyanemzettel való kapcsolatok a nemzetiségi tudati jellemzők alakulására világítanak rá. Eszerint alakul a kétnyelvű kérdőív szerkezete is: a háztartás, a gazdálkodás, a munkakörülmények alakulása, a mindennapi nyelvhasználat, a kétnyelvűség szintje, az olvasáskultúra, a tömegkommunikáció, a vallás, az anyanemzettel való kapcsolattartás és a jogi, szervezeti élet mind egy-egy kérdéscsoportot alkot. A néprajz az a témakör, ami ebből a kutatásból hiányzik. Néhány éve önálló kötetben írt erről Mukicsné Kozár Mária, de bizonyosan nem emiatt maradt ki ez a tudományág, hanem inkább azért, mert azok a tudományok, amelyeket ez a kutatás egybefogott, közvetlenül kapcsolhatók a napi politikai gyakorlathoz, a tárgyi és szellemi néprajz ezzel szemben inkább a visszafelé nézést, a nemzetiségi hagyományok őrzését, átmentését szolgálja.

A kutatók következetesen érvényesítették a teljes nemzetiségi egyenjogúság elvét, például a kötetben minden helységnév két nyelven szerepel, s maga a kérdőív is ezzel a módszerrel készült. „Az interjúkat kétnyelvű kérdőív segítségével készítettük — írják a kutatás vezetői — úgy, hogy minden házat háromtagú kutatócsoport keresett fel: egy magyar és egy szlovén kutató, valamint egy tolmács a helyi nemzetiség soraiból. Magyarországon a szlovén, Szlovéniában a magyar kutató kérdezett. Ez alól csak ott tettek kivételt, ahol a kérdezett nem volt nemzetiségi, vagy nem beszélte megfelelően a nemzetiségi nyelvet. A kérdőív azonos szöveggel készült magyarul és szlovénül, mindkét kutató anyanyelvén jegyezhetette a válaszokat, így minden alkalommal egy szlovén és egy magyar nyelvű kérdőívet töltöttünk ki.” (14.)

A tanulmányokat — az említett kérdőíven kívül — bőséges szemléltetőanyag, táblázatok, grafikonok, térképek egészítik ki. A színvonalas kötet olvasását számos géphiba zavarja, bár ez a tartalmi értéket és a mű jelentőségét nem csökkenti.

A két kutatócsoport külön-külön zárótanulmányban foglalta össze a tapasztalt pozitívumokat és negatívumokat, valamint az ezek nyomán kialakult javaslatokat. Nemcsak a vizsgált nemzetiségre érvényes gazdasági, kulturális stb. sajátosságokat rögzítik, hanem következtetésként a legkorszerűbb nemzetiségpolitikai alapelveket fogalmazzák meg, így a kétnyelvű oktatás megvalósítását, az identitástudat megőrzését szolgáló gazdasági, politikai és kulturális feltételek biztosítását a társadalmi élet minden szintjén és területén. Meg kell említenünk, hogy az 1000 példányban

kiadott magyar nyelvű kötetből 150, a szlovén nyelvűből 100 példány jutott el a vizsgált terület nemzetiségi közgyűjteményeibe, ezzel a tudományos jelentőség mellett a helyi nemzetiségi közművelődésnek is igen nagy szolgálatot téve.

A magyar—szlovén közös kutatás gyakorlati politikai haszna talán csak évek múltán mutatkozik meg, de, hogy a vállalkozás példaadó volt, bizonyítja a zágrábi Nemzetiségi Migrációs Intézet, az Állami Gorkij Könyvtár és a Magyarságkutató Csoport 1987 áprilisában aláírt együttműködési megállapodása, amely az elsónél jóval kiterjedtebb területet fog át: célja a horvátországi magyar nemzetiség és a magyarországi horvát nemzetiség helyzetének, identitástudatának stb. feltárása.

A nemzetközi összefogás ezen a kényes, sokszor évszázados érzékenységeket megbolygató tudományterületen sem kerülhető meg, ha valós képet akar kapni a magyar nép a vele együtt élő más anyanyelvű, kultúrájú népesség, valamint a határon túli magyar nemzetiség közérzetének meghatározó jegyeiről. A magyar kutatócsoport tagjainak a megfogalmazásában az ilyen interdiszciplináris és nemzetközi kutatások jelentősége az, hogy: „Önmagában az a képesség, hogy határon túli nemzetrészeknek adni tudnak, erősítheti az anyaországban élők nemzeti tudatát, fejlesztheti politikai kultúrájukat, alkalmasabbá teheti őket arra, hogy saját országaikon belül, többségi nemzethez tartozóként elfogadják, támogassák az etnokulturális másság sokféle tényét, a nemzetiségi egyenjogúságot. (...) A fejlődés mai szintje az államhatárok elválasztó és szembeállító jellegét meghaladó, a tájegységeket, közösségeket és kultúrákat jobban közelítő új szemléletmódot követel a politikai és társadalmi folyamatok minden alakítójától.” (*Állami Gorkij Könyvtár, Budapest, 1987. 739 p.*)

B. NÁDOR ORSOLYA

Tverdota György: Ihlet és eszmélet

JÓZSEF ATTILA, A TEREMTŐ GONDOLKODÁS KÖLTŐJE

A József Attila-recepció mindenkor csak kevesek számára volt pusztán irodalmi ügy. A költői-gondolkodói életmű egészéhez, az egyes versekhez és verscsoportokhoz alig-alig közelített elfogulatlan, szigorúan tárgyilagos érdeklődés, annál több — magát mindenáron igazolni akaró — preconcepció és erőszakos, kisajátító szándék. Az immanens irodalmi érték nem először, de minden korábbi esetnél nyilvánvalóbban literatúrán kívüli szempontok és megfontolások szolgálója, demonstrációs ürügye lett. A József Attila-recepció története — bizonyos értelemben — a különféle befogadók (személyek és csoportok) világnézeti pozíciójának, ideológiai szituáltságának és programjának, nemkülönben egymás ellen vívott küzdelmének históriája is. Ma sem különbül. A friss interpretációk olvastán pontosan tudhatni, miféle irodalmon és tudományon kívüli erők és elképzelések feszítik szembe az „érett” és a „kései”, a „szocialista” és az „egzisztencialista” József Attilát, amiként az sem kétséges, hogy e „preferálások” és abszolutizálások legnagyobb vesztese csakis a költő lehet. Életműve szétदारabolódik így, benne immár nem a folytonosság, hanem a megszakítotttság elve dominál, s organikus egész helyett különmemű, egymást többé-kevésbé taszító szegmentumok kényszerű és felemás társulásának tetszik a lírai hagyatéka.

Tverdota György azon kevesek közül való, kik a József Attila-kutatást első renden irodalmi ügynek tekintik, s kik nem kérnek részt az oeuvre megosztását célzó, külső szempontú kísérletekből. Tudósi státusát egyszer sem téveszti össze (avagy játszatja egybe) a politikuséval, szakmai illetékességét pedig az ideológusival. Vallja és vizsgálja József Attila költészetének folytonosságát, nem jut eszébe rangsorolni — a kiforratlanság, az útkeresés éveit leszámítva — a líra egymást váltó periódus-